

УДК 94(477.4)*41

DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.1>

Павло БЕРЕСТ

аспірант, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, вул. Лаврська, 9, корп. П1, м. Київ, Україна, індекс 01015 (berest@gmail.com)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5218-4812>

Бібліографічний опис статті: Берест, П. (2024). Удільні князі Берестейські за часів Великого князівства Литовського і Руського. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 15(57). 9–20. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.1>

УДІЛЬНІ КНЯЗІ БЕРЕСТЕЙСЬКІ ЗА ЧАСІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО І РУСЬКОГО

Анотація. *Мета дослідження* – простудіювавши наявні історичні та наукові джерела, здійснити аналіз, упорядкувати та сформуванати уточнений перелік князів, що володіли удільним Берестейським князівством і Берестейщиною за часів занепаду Королівства Русі та входження цих земель до складу Великого князівства Литовського і Руського (Українського). **Методологія** дослідження ґрунтується на застосуванні принципів системності, об'єктивізму, науковості та міждисциплінарного підходу. Серед застосованих загальнонаукових і спеціальних методів дослідження можна виділити історико-порівняльний, історико-генетичний, аналізу і синтезу й інші дотичні методи. **Наукова новизна** полягає в узагальненні даних, пов'язаних з іменами володарів удільного Берестейського князівства в добу боротьби за спадщину і землі Королівства Русі та становлення Великого князівства Литовського і Руського (Українського), а також у формуванні уточненого й доповненого переліку удільних Берестейських князів. **Висновки.** Проаналізовано зміну правлячих династій і сформовано особистий список правителів Берестейщини. Узагальнено й оновлено реєстр українських королів і князів, які ставали володарями Берестейського уділу в XIII–XV століттях. Протягом існування українських державних утворень Великого князівства Київського (Київської Русі) та Королівства Русі й після входження українських земель до складу Великого князівства Литовського і Руського (Давньоукраїнського) Берестейщина була складовою частиною етнічних українських теренів, а Берестейське удільне князівство входило до складу українських князівств Володимирського, пізніше Великого князівства Волинського. Лише із середини XV століття, після поразки Великого князя Руського Свидригайла, Берестейщину відколюють від інших українських земель і приєднують до Великого князівства Литовського.

Ключові слова: історія Берестейщини, князі Берестейські, Королівство Русі, Велике князівство Литовське і Руське (Українське), Берестейське князівство.

Pavlo BEREST

Postgraduate student, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, 9, Lavrska St., Kyiv, Ukraine, 01015 (berest@gmail.com)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5218-4812>

To cite this article: Berest, P. (2024). Udilni kniazi Beresteiski za chasiv Velykoho kniazivstva Lytovskoho i Ruskoho [The partial knyazes (dukes) of Brest in the days of the Grand Duchy of Lithuania and Rus' (Old Ukrainian)]. *Problemy humanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series*, 15 (57). 9–20. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.1> [in Ukrainian].

THE PARTIAL KNYAZES (DUKES) OF BREST IN THE DAYS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND RUS' (OLD UKRAINIAN)

Summary. *The purpose of the study is to analyze, compile and form a revised list of the princes who ruled the fief of Brest and Beresteyschyna (Berestia) during the decline of the Kingdom of Rus and the incorporation of these lands into the Grand Duchy of Lithuania and Rus' (Old Ukrainian). **Research methodology.** The methodology of this study is based on the application of the principles of systematicity, objectivity, scientificity and interdisciplinary approach. The general scientific and special research methods used include historical and comparative, historical and genetic, analysis and synthesis, and other related methods. **The scientific novelty** lies in the generalization of the data related to the names of the rulers of the appanage of Berestia partial principality in the period of struggle for the inheritance and lands of the Kingdom of Rus' (Old Ukraine) and the formation of the Grand Duchy of Lithuania and Rus' (Old Ukrainian); and formation of an updated and supplemented list of the partial princes of Brest.*

Conclusions. *The change of ruling dynasties is analyzed and a personal list of rulers of Brest region (Berestia) is compiled. The register of Ukrainian kings and princes who became partial rulers of the Berestia in the thirteenth – fifteenth centuries is summarized and updated. During the existence of the Ukrainian state formations of the Grand Duchy of Kyiv (Kyivan Rus') and the Kingdom of Rus' (Old Ukraine), and after the Ukrainian lands became part of the Grand Duchy of Lithuania and Rus' (Old Ukrainian), Beresteyschyna was an integral part of ethnic Ukrainian territories, and the Berestia principality was part of the Ukrainian principalities of Volodymyr, later the Grand Principality of Volhynia. It was only in the mid-fifteenth century, after the defeat of Grand Duke of Rus' Švitrigailo, that Berestia was split off from other Ukrainian lands and annexed to the Lithuania.*

Key words: *history of Berestia, princes of Brest, Kingdom of Rus' (Old Ukrainian), Grand Duchy of Lithuania and Rus' (Old Ukrainian), Principality of Brest (Berestia).*

Постановка проблеми. Минуле Берестейських земель, зокрема період існування удільного Берестейського князівства, нерозривно пов'язане з історією українського народу та вітчизняної державності. Берестейщина, як історична етнічна українська територія, від початку виникнення Великого князівства Київського (Київської Русі), усього етапу діяльності Королівства Русі та в період становлення Великого князівства Литовського і Руського (Давньоукраїнського) перебувала у складі цих українських державних утворень. Проте окремих докладних досліджень, присвячених цій тематиці, в українській сучасній історіографії недостатньо. А в польській, литовській та інших закордонних наукових працях акцентується увага на приналежності Берестейщини до відповідних країн і замовчуються чи недостатньо досліджуються факти та періоди багатовікової приналежності Берестейщини до давньоукраїнських держав. З огляду на вищеозначене у статті зроблено крок до актуалізації історичних фактів, систематизації та упорядкування переліку удільних володарів Берестейського князівства в період XIII–X століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована вашій увазі праця є продовженням висвітлення тематики «Зміна династій князів Берестейських у контексті дослідження історії становлення Берестейського князівства» (Берест, 2023, с. 236–251) і розглядає період існування Берестейського уділу за часів Королівства Русі та Великого князівства Литовського і Руського (Українського). Ці історичні питання знайшли своє відображення в працях Л. Войтовича (2006 і 2011), Ю. Гаврилюка (1990 і 2002), В. Леонюка (1996), А. Рахуби, Г. Лулевича, П. Романюка та ін. (2020), О. Дзярновича (2009) та інших науковців.

Мета дослідження – здійснити критичний аналіз наявних історичних і наукових джерел, системно впорядкувати та сформулювати уточнений перелік князів, що володіли удільним Берестейським князівством і Берестейщиною за часів Великого князівства Київського, Королівства Русі та входження цих земель до складу Великого князівства Литовського і Руського (Давньоукраїнського).

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1050-х років, часів правління Тріумвірату Ярославичів, Турівські та Волинські землі, включно з Берестям, входили до уділу титулярного короля Русі, князя Турівського і Володимирського Ярополка Ізяславича, сина старшого сина Ярослава Мудрого – Великого князя Київського Ізяслава I Ярославича.

Після вбивства короля Ярополка (1086 рік) – під час його змагання за Київський трон із п'ятим сином Ярослава Мудрого князем Всеволодом Ярославичем і його сином Володимиром Всеволодовичем (Мономахом) – за володіння Берестейськими землям відбувалася боротьба між Ізяславичами, які закріпились на Турівщині й Пінщині, Мономаховичами (пізніше Мстиславичами та Романовичами), що забрали Берестейщину й Волинь від нащадків Ярополка Ізяславича, а також із представниками Ростиславичів, Ольговичів та інших українських удільних князівських династій. Усі ці династії під час міжусобиць у Великому князівстві Київському (Київській Русі) претендували також і на Велико-Княжий Київський престол.

Так, 1142 року брати Володимир Давидович та Ізяслав Давидович – сини князя Новгородського і Чернігівського Давида Святославича, що за законами старшинства, 1113 року, після смерті Великого князя Київського Святополка II Ізяславича, мав посісти Велико-княжий престол, але Володимир Мономах, захопивши владу в Києві, не дав йому це зробити, – за компромісом із Великим князем отримали у своє володіння Берестя, Дорогичин, Вщиж та Орміну (Войтович, 2006, с. 372, 376).

Наприкінці 1170-х років відбувалося протистояння за Берестейщину між Мінським князем Володимиром (сином князя Мінського і Полоцького Володара Глібовича; онуком Анастасії Ярополківни, доньки короля Русі Ярополка Ізяславича) і князем Шумським Васильком, онуком Володимира Мономаха. Відомо, що ще дід Володимира – Мінський князь (1101–1119) Гліб Всеславич, що був одружений з Анастасією Ярополківною, донькою короля Русі, Турівського і Волинського князя Ярополка Ізяславича, намагався розширити свої володіння, у тому числі й на Берестейщину (Войтович, 2006).

Спочатку князь Володимир Володарович здобув Берестя і Дорогичин, проте на допомогу Васильку прийшов його тесть польський князь Болеслав IV Кучерявий і Лешек Мазовецький – син Болеслава IV і української княжни В'ячеслави Всеволодівни, правнучки Володимира Мономаха (Войтович, 2006, с. 285). Як бачимо, міжусобна боротьба за удільні князівства між українськими князями династіями призвела до можливості інтервенції поляків на наші землі й подальші їх претензії на українські прикордонні території.

Під час цієї боротьби Берестя якийсь час залишалося в руках князя Володимира. Лише близько 1181 року Василько став ненадовго князем Берестейським, проте після чергової поразки втік до Польщі (Войтович, 2006, с. 491). Брав участь у цих змаганнях за Берестейський уділ і князь Святослав Мстиславич, ще один представник династії Мономаховичів, якому допомагав польський князь Казимир II, що близько 1182 року напав на Берестя. Їм протистояли князь Белзький Всеволод Мстиславич і князь Володимирський Роман Мстиславич (засновник української королівської династії Романовичів), що закликали на допомогу проти поляків – ятвягів і половців. Польські війська Казимира II та дружини князя Святослава здобули тимчасову перемогу, та Святослав став князем Берестейським, проте невдовзі він загинув (Гаврилюк, 1990, с. 3–4).

Ще 1170 року Великий князь Київський Мстислав II Ізяславич взяв присягу у свого молодшого брата Ярослава II Ізяславича не забирати у його синів їх уділи. Новий Великий князь Київський Ярослав II Ізяславич цієї угоди додержав, і Володимирським князем став Роман Мстиславич. А подальший поділ Волинських уділів між синами Мстислава II і Ярослава II Ізяславичів відбувався в межах їх удільних князівств. Так, у 1180 році за синам Мстислава II були закріплені Володимирське, Берестейське і Белзьке князівства (Войтович, 2006, с. 33).

Отже, бачимо, що Берестейські землі з XI століття належали до Турівського (пізніше Турово-Пінського) удільного князівства й одночасно перебували під пильною увагою Великих князів Київських. Наприкінці XII століття Берестя стало належати до земель Волинських князів. Берестя було укріпленою фортецею, що часто захищалося від нападів сусідів – ятвягів, поляків і литовців. Іншими важливими містами Берестейщини були Дорогичин над Бугом, Кам'янець на Лосні, Мельник над Бугом, Кобринь та Більськ, які з часом виділилися в окремі удільні князівства (Крип'якевич, 1984).

Близько 1183 року в Бересті починає правити князь Роман Мстиславич, що поступово консолідує всі Волинські, Галицькі, Київські й інші українські землі в одну державу і стає Великим

князем Київським і Володарем Русі. Хоча Мінські князі продовжували претендувати на Дорогичин і Берестя, як і інші удільні українські князі. Польські князі, що були пов'язані династичними шлюбами з українськими князівнами, також висували свої претензії на Берестя й інші прикордонні терени. Можливо, що до цієї боротьби залучалися також ятвяги й литовці (Войтович, 2011, с. 236).

Правління Романа Мстиславича було величним, і 1204 року Папа Римський запропонував Володарю Русі королівську корону, але, на жаль, трагічно завершилося загибеллю монарха в 1205 році, у поході проти поляків. По ньому залишилося двоє малолітніх синів – Данило і Василько, що поки не могли правити, і це призвело до нових міжусобиць за українські землі між сусідами. 1209 року Берестейщину зайняв князь Краківський Лешек Білий, який був одружений на княжні Гремиславі Інгварівні з Мономаховичів. Але мешканці Берестя скликали загальне віче та просили поставити їм князем або Данила, або Василька Романовичів (Гаврилюк, 1990, с. 4).

До боротьби за українські землі залучилися й угорці, що окупували Закарпаття та Галичину. 1215 року Коломан, син короля Угорщини Андрія II, був коронований на «короля Галичини». Проте князь Мстислав Удатний, представник Смоленської молодшої гілки Мономаховичів, у серпні 1219 року зумів вигнати угрів і стати Галицьким князем. Того ж року княжна Ганна Мстиславна (донька Мстислава Удатного) вийшла заміж за князя Данила Романовича (Войтович, 2011, с. 241). Цей шлюб був результатом порозумінням гілок молодших Смоленських і старших Волинських Мономаховичів, і поступово, об'єднаними зусиллями, вони спромоглися повернути під свій контроль усю Волинь і Галичину, а Данило Романович став Великим князем Київським (1239–1241).

Співправління Данила і Василька Романовичів у Королівстві Русі характеризується прикладом єдності та згоди між двома братами. Після відвоювання захоплених поляками й угорцями українських прикордонних земель брати визначили уділи своїх володінь. Так, Данило Романович посів Галичину, Холмщину і Перемишля, а Василько Романович – Волинь і Берестейщину (Гаврилюк, 1990, с. 4). Отже, Василько Романович був удільним князем Берестейським у 1208–1210 та 1219–1228 роках (Войтович, 2006, с. 494) і володів Берестейщиною в пізніші часи, аж до своєї смерті, передавши її у спадок синові Володимирі (Баран, 2010, с. 41–42).

Відомо також, що 1229 року князі Данило і Василько, пішовши походом на допомогу польському князю Конраду Мазовецькому, який був одружений із княжною Агафією, донькою Волинського князя Святослава Ігоровича, залишили Берестя на Пінського князя Володимира (з гілки Турово-Пінських Ізяславичів), щоб він обороняв місто від ятвягів і литовців. Проте союз Романовичів із Конрадом тривав недовго, і вже 1235 року він напав на Дорогичин і Мельник. Зібравши війська, Данило Романович 1238 року вигнав поляків із Побужжя та повернув Дорогичин і Мельник до своїх володінь, а Василько Романович контролював Берестя, Більськ і все Володимирське князівство (Гаврилюк, 1990, с. 6).

У цей час починається не лише протистояння за прикордонні землі, але й періодична співпраця українських і литовських князів. Так, збереглися відомості про князя литовського Товтивіла, що був при дворі короля Русі Данила Романовича і мав уділ у Полоцькій землі та в Жемайтії. Як союзник Данила Романовича він брав участь у поході 1253 року на підтримку претензій князя Романа Даниловича на Австрійську спадщину. Також збереглися літописні записи про брата Товтивіла і племінника Великого князя Литовського Міндовга – Едивіла, що також мав уділ у Жемантії та брав участь у поході 1253 року в Чехію (Войтович, 2006, с. 595).

Тут слід пояснити, що перша князівська династія Австрії (976–1246) Бабенбергів занепадала по чоловічій лінії, після загибелі в бою з угорцями князя Фрідріха II. Згідно з іншими джерелами, Фрідріх II Бабенберг був убитий у битві на річці Лейте «королем Русі» Ростиславом Михайловичем (який був союзником угорців і чоловіком доньки угорського короля Бели IV) – сином Великого князя Київського Михайла Всеволодовича, онуком Володаря Русі Романа Мстиславича, що свого часу був князем Новгородським (1230–1231), Галицьким (1237–1238) і Луцьким (1240) і претендував на престол Данила Романовича (Войтович, 2006, с. 418–419). Якби там не було, австрійський трон і титул успадкувала донька старшого брата князя Фрідріха II – попереднього князя Австрійського Генріха, що помер близько 1227 року, – Гертруда

Бабенберзька. Після цього починається боротьба сусідів за спадщину та землі Бабенберга між угорцями, імператором Священної Римської імперії та королем Богемії. Навесні 1252 року відбувається шлюб між Гертрудою Бабенберг і князем Романом, сином короля Русі Данила, після чого українські та литовські війська вступають у боротьбу за австрійський престол. Проте 1254 року цей похід завершується невдачею, Австрія тимчасово відходить королю Богемії, а Штирія – угорцям. Шлюб Романа і Гертруди було анульовано, і той повертається до батька (Войтович, 2011, с. 265). Існує версія, що король Данило був невдоволений діями сина Романа в Австрії та відправив його на далеку периферію своєї держави. Вважається, що від сина Романа Даниловича, Михайла, походять князі Друцькі. Їх нащадками були князь Семен Дмитрович Друцький, його син князь Іван Баба, князі Бабичі й інші.

Про співпрацю українських і литовських князів згадує і Л. Похилевич: воєвода монголо-татарського хана Батия Койдан (Кайдан), довідавшись, що союзник короля Данила Романовича Жемантійський князь Едивіл (Ердзивіл) оволодів після Батиевого розорення українськими удільними князівствами Новогрудським, Підляським, Берестейським, Дорогочинським та іншими, пішов на нього походом. Князь Ердзивіл, зібравши українські, жемантійські та литовські дружини, вийшов на зустріч монголам. Супротивники зішлись там, де Прип'ять впадає в Дніпро. Прикриті лісами й пущами українські та литовські дружини розбили вороже військо. Сам Кайдан врятувався з малим загоном. Це була перша відома перемога українсько-литовських об'єднаних сил над монголо-татарами в середині XIII століття (Похилевич, 1864, с. 144).

З виходом на політичну сцену сина короля Русі Данила Романовича – князя Шварна Даниловича – піднімається на новий рівень період дружньої співпраці литовських та українських князів. 1255 року Шварн Данилович одружився з донькою Великого князя Литовського (1253–1263) Міндовга та сестрою Великого князя Литовського (1264–1267) Войшелка, котрий уступив Шварну Даниловичу литовський трон (Войтович, 2006, с. 502). Ще за життя короля Данила (помер 1264 року) Дорогичин і Мельник, Белзь і Червенські міста були уділом Шварна Даниловича, що мав свій осідок у Холмі (Гаврилук, 1990, с. 7).

У білорусько-литовських літописах збереглися відомості про боротьбу Великого князя Литовського (1267–1269) Шварна Даниловича і його старшого брата Лева Даниловича за землі та владу. Також згадується князь литовський Куковой, який допомагав Шварнові Даниловичу супроти Луцького князя Мстислава Даниловича під час боротьби за Берестя, Мельник, Городно та Новогрудок (Войтович, 2006, с. 595). Відомим історичним фактом є те, що після смерті (1269 року) дядька і союзника Шварна, Волинського князя Василька Романовича, дуже швидко помер (був убитий) і сорокарічний Великий князь Литовський і князь Холмський Шварно Данилович.

Володимирським і Берестейським князем стає Володимир Василькович, який, будучи бездітним, заповів свої володіння князю Мстиславові Даниловичу. Це не сподобалося королю Русі (1269–1301) та Великому князю Київському (1271–1301) Леву Даниловичу, що прагнув сконцентрувати всі українські землі у своїх руках. Його син князь Юрій Львович близько 1288 року здійснив спробу захопити Берестя, Кам'янець і Більськ. Але, після того як князь Мстислав Данилович нагадав про заповіт князя Володимира Васильковича, пригрозив апеляцією до монголо-татарської орди та закликав на допомогу Пороського князя Юрія – дружини Юрія Львовича покидають Берестейщину (Войтович, 2006, с. 503, 527).

Після цих подій, 1289 року, князь Мстислав Данилович об'їхав Берестя, Більськ і Кам'янець, щоб відновити міста, які були зруйновані нападом Юрія Львовича, та поставити нові застави (Крип'якевич, 1984). Князь Мстислав Данилович помер після 1292 року, і по ньому всі Волинські володіння перейшли під руку короля Лева Даниловича. З 1301 року Юрій Львович стає королем Русі (1301–1315) та єдиним володарем української держави від Берестя, Перемишля й Закарпаття до Київщини, Переяславщини й Північного Причорномор'я. Спадкоємцями та співправителями королівства Русі були два його сини Андрій II Юрійович – король Русі, князь Галицький і Володимирський (1308–1323) та Лев II Юрійович – князь Луцький (1308–1323). Вони ввійшли в союз із Київським князем Станіславом Івановичем і протисто-

яли нападам на українські землі військ Литовського князя Гедиміна. 1323 року, в одній з битв із загарбниками Андрій і Лев II загинули. Відомо також, що того ж 1323 року під Берестям стояло велике литовське військо (Войтович, 2011).

Збереглися літописні відомості, що в 1323–1325 роках правителем Королівства Русі був Володимир Львович, син короля Лева II. У цей же час починає розгортатися протистояння між поляками, угорцями й литовцями за українські землі. На деякий час завдяки досягнутому компромісу між галицько-волинським боярством, Польщею, Литвою та Ордою володарем Королівства Русі став Юрій II Болеслав, син королівни Марії Юріївни, доньки короля Русі Юрія Львовича, що була одружена з Мазовецьким князем Тройденом.

Іншим претендентом на український трон був князь Любарт-Дмитро (син Великого князя Литовського Гедиміна), що близько 1323 року одружився з Ганною-Буче з династії Романовичів, донькою Володимирського князя. Перша відома грамота короля Юрія II Болеслава датується 1325 роком, що вказує на можливий початок його правління, а також опосередковано підтверджує версію про володарювання у 1323–1325 роках Володимира Львовича. Є також припущення, що в цей час Любартові Гедиміновичу була передана східна частина Волині з Болоховим. Існує і теорія, що результатом порозуміння Польщі та Литви в 1325 році було приєднання до Литви Берестейської землі та Підляшшя. Але пізніші факти стверджують, що в той період до поділу Волинських земель ще не дійшло й Берестейщина залишалася частиною українського Волинського князівства. Навіть відповідно до пізнішої угоди 1352 року Берестейська земля продовжувала бути частиною Волині (Войтович, 2011, с. 384).

Убивство 1240 року Володаря Русі Юрія II Болеслава остаточно завершує правління в українських землях представників української королівської династії Романовичів і розпочинає етап боротьби за спадщину Королівства Русі між поляками, литовцями й угорцями. Під час цієї війни з Польщею та Мазовією в 1349–1351 роках князь Любарт Дмитро зміг повернути собі Володимир, Белз, Берестейську землю та Холмщину. Слід підкреслити, що весь час свого правління князь Любарт-Дмитро боровся за збереження незалежності українських земель, тому не був звичайним васалом Великого князівства Литовського, а лише їх союзником. Те, що князь Любарт-Дмитро був суверенним володарем, засвідчує і факт карбування ним власних грошей. 1352 року у війну за українські землі вступили угорські війська. Уклавши союз, польсько-угорські окупаційні загоны підійшли до Володимира та Луцька. У цих умовах князь Любарт-Дмитро змушений був звертатися по допомогу до Литви (Войтович, 2011, с. 377–378). За свою допомогу зведені брати Любарта Кейстут та Ольгерд Гедиміновичі зажадали від нього Берестейське та Дорогичинське князівства, після чого вступили у війну проти поляків й угорців на боці Великого князя Волинського (1340–1383) і князя Галицького (1340–1349, 1353–1354, 1376–1377) Любарта-Дмитра. А відповідно до угоди 1366 року між Великим князем Литовським Ольгердом і поляками була, серед іншого, підтверджена належність удільного Берестейського князівства Кейстутіві (Rachuba, 2020, с. 6).

1382 року польський князь Януш Мазовецький невдало облягав Берестя. Він вважав себе претендентом на українські уділи: Дорогичин, Мельник і землі Берестейщини, оскільки був сином Земовита III, рідного брата бездітного короля Русі Юрія II Болеслава, й онуком Марії Юріївни (доньки короля Русі Юрія I Львовича).

Отже, бачимо що до своєї смерті 1383 року Любарт-Дмитро титулувався Великим князем, а Волинь залишалася суверенною державою (Войтович, 2011, с. 378). Хоча тиск із боку Литви та посідання удільних українських князівств Гедиміновичами збільшувалися, що призводило до їх поступової «мирної окупації». Як наслідок цих дій, син Любарта-Дмитра, наступний Великий князь Волинський (1384–1390) Федір Любартович стає литовським васалом. У серпні 1384 року Великий князь Литовський Ягайло Ольгердович надає князю Вітовтові Кейстутівичу Волинські володіння його батька (Берестя, Волковиськ, Дорогичин, Кам'янець, Мельник, Сурож), які той втратив 1382 року під час претензій на престол Великого князівства Литовського. Таке надання означало, що Великий князь Федір Любартович уже не є сувереном власних земель, а був підлеглим Литви. Після укладання Кревської унії (1385) з Польщею для

Литви відпала потреба в існуванні формально незалежного державного утворення Великого князівства Волинського. Угорщина, Польща й Литва де-факто поділили українські землі Королівства Русі: Закарпаття окупувала Угорщина, Галичина і Холмське князівство були включені до складу Польщі, поки що зберігаючи певну автономію; Белзьке князівство посів недавній супротивник Ягайла Ольгердовича – Мазовецький князь Земовит Земовитович. А 1388 року князь Вітовт зайняв Луцьк, що до цього був столицею суверенного Великого князівства Волинського часів володаря Любарта-Дмитра (Войтович, 2011, с. 385). Вітовту також було повернуто частину уділів його батька, серед яких Гродно, Берестя, Кам'янець, Волковиськ, Дрогичин і Мельник. У документах 1386–1389 років Вітовт титулував себе князем Берестейським і Гродненським. Однак уже 1389 року, після чергового конфлікту з королем Польщі (та своїм двоюрідним братом) Володиславом II Ягайлом князь Вітовт змушений був покинути свої володіння, а Берестейщиною заволодів особисто король Ягайло, який призначив своїх старост (намісників) у Бересті, Кам'янці та Вільно. А Дорогичинська земля з Дорогичином, Більськом, Мельником, Суражом і частина Берестейщини були передані князю Янушу Мазовецькому. Після Острівської угоди 1392 року між Ягайлом і Вітовтом Берестя і Кам'янець були довічно приєднані до володінь Вітовта (Rachuba, 2020, с. 6–7). При цьому остаточно було забрано у Великого князя Федора Любартовича всі Волинські землі й надано взамін Сіверське князівство (Войтович, 2011, с. 385).

Ще із часів Великого князя Волинського Любарта-Дмитра на його землі почали переселятись українські шляхетські родини з Перемишля, Холмщини, Червленьких міст, Закарпаття, Галичини, що були противниками польсько-угорської окупації Королівства Русі. Князь Вітовт Кейстутович, спираючись на цю українську еліту, домогся відновлення Великого князівства (Войтович, 2011, с. 385).

1390 року місту Берестю було надано Магдебурзьке право. Поступово князь Вітовт ліквідував на території України найбільші удільні князівства: Волинське, Київське, Новгород-Сіверське, Подільське й інші та до 1394 року створив замість них звичайні провінції, у яких правили великокнязівські намісники (Леонюк, 1996, с. 349). 1393 року Вітовт займає Кам'янець-Подільський і Подільське князівство. З 1398 року Вітовт приймає титул Великий князь Литовській і Руській (Українській) та розширює кордони своєї держави до Дністра, Молдови, берегів Чорного моря, Київщини, Чернігівщини та Нижнього Подніпров'я.

На початку грудня 1409 року в Бересті відбулася зустріч короля Польщі Володислава Ягайло, Великого князя Литовського і Руського (Українського) Вітовта, хана татар Кипчака Салладіна й архієпископа Миколи Тромби, які планували боротьбу з Тевтонським орденом. Під час Грюнвальдської битви 1410 року Берестейщина виставила власну хоругву. З 1413 року Берестя стало резиденцією старости в новоствореному Троцькому воєводстві Великого князівства Литовського і Руського (Леонюк, 1996, с. 349). Незважаючи на періодичні грабунки міста тевтонськими лицарями та кримськими татарами, Берестя продовжує відновлюватися та розвиватися завдяки своєму вигідному розташуванню на перехресті важливих торгових і водних шляхів, а також його прикордонному розташуванню.

Загальновідомо, що після укладання Городельської унії 1413 року протягом 1413–1513 років Берестя входило до Троцького воєводства, адміністративної одиниці Великого князівства Литовського і Руського. У цьому Троцькому (Трокайському) воєводстві були Ковенський, Більський, Новогрудський, Дорогичинський, Мельницький, Берестейський, Каменецький, Турівський та інші повіти, а також Кобринське, Пінське, Дубровицьке, Городецьке, Слуцьке й інші князівства.

У жовтні 1430 року після смерті Великого князя Литовського і Руського Вітовта його наступником стає князь Свидригайло, молодший брат короля Польщі Володислава Ягайла, син Великого князя Ольгерда та його дружини княжни Уляни. По материнській лінії Свидригайло був правнуком короля Русі Юрія I Львовича. За підтримки української і білоруської шляхти й князів Свидригайло розпочинає проводити незалежну політику, що викликало невдоволення литовських і польських магнатів, які підняли в Литві заколот проти Свидригайла та проголосили Великим князем Литовським Сигізмунда Кейстутовича, брата Вітовта. Луцький намісник

і Пінський князь Олександр Ніс, що був союзником Свидригайла, у квітні 1433 р. очолив похід на Холмщину й Берестейщину. Проте здобути Берестейський замок йому завадили війська Мазовецького князя, що підійшли на допомогу литовцям.

Отже, після правління у Великому князівстві Литовському і Руському князя Свидригайла Берестейська Кам'янецька інші прикордонні землі опинилися під владою молодшого брата Вітовта – князя Сигізмунда Кейстувовича (Rachuba, 2020, с. 7). У ці роки фактично існувало дві держави – Литва та Велике князівство Руське (Українське). Будучи Великим князем Руським (1430–1445) і Великим князем Волинським (1440–1452), Свидригайло намагався боротися за незалежність українських земель, проте програв об'єднаним силам поляків й литовців.

Цим протистоянням спробував скористатись і князь Болеслав IV Варшавський-Мазовецький, що був сином литовсько-української княжни Ганни (з роду Гедиміновичів або Гольшанських) і онуком Януша Мазовецького, який свого часу претендував на землі Берестя. 1440 року, після смерті князя Сигізмунда Кейстувовича, мазовецькі війська окупували Підляшшя та Берестя. У 1440–1444 роках Болеслав IV вважався володарем Берестейщини, поки литовський воєвода Ян Гаштольд не зайняв Дрогочин і Мельник. 1446 року князь Болеслав IV за грошовий викуп остаточно відмовився від своїх претензій на ці землі на користь Великого князівства Литовського.

Останнім умовним удільним князем Берестейським можемо називати Василя Ярославича Серпуховського (онука княгині Олени, доньки Великого князя Литовського Ольгерда Гедиміновича), який, втікши з Московії, переховувався у Великому князівстві Литовському і Руському (Українському) та 1446 року отримав від Великого князя Литовського Казимира Ягелона значні земельні маєтки: Стародуб, Гомель, Брянськ і Мстиславль та інші. Хоча він не скористався цим наданням, повернувшись невдовзі до Московії. Отже, близько 1456 року удільне Берестейське князівство було фактично ліквідоване.

1511 року в Бересті утворено староство, відтоді тут відбуваються соймики (Леонюк, 1996, с. 350). У серпні 1513 року Іван Семенович Сапіга отримав від Великого князя Литовського Сигізмунда I привілей на воєводство Підляське та Берестейське. 10 липня 1520 року Сигізмунд I призначив Януша Костевича новим Підляським воєводою, ще раз оголосивши про створення воєводства й уточнивши його територію, яка мала включати Дорогочин, Більськ, Мельник, Берест, Кам'янець і Кобрин з навколишніми землями (Rachuba, 2020, с. 9–10).

А 1566 року було створене окреме Берестейське воєводство Великого князівства Литовського зі столицею в Бересті та з повітами Берестейським і Пінським, що дало змогу виділити ці історичні українські землі в окрему адміністративну одиницю. 1569 року було укладено Люблінську унію, відповідно до якої Польське королівство та Велике князівство Литовське утворювали спільну державу – Річч Посполиту. Білоруські землі залишались у складі Великого князівства Литовського, а більшість українських земель мали перейти під пряме управління польських королів. Під час укладання цієї унії Волинська делегація офіційно виступила з вимогою повернути Берестейське воєводство з-під юрисдикції Литовського князівства та доєднати до Волині, на що поляки й литовці не дали згоди, і Берестейщина продовжила бути відділеною від інших історичних українських земель, перебуваючи під юрисдикцією Вільна (Леонюк, 1996, с. 350). Хоч і до Люблінської унії, і після неї, і за часів Гетьманщини на Берестейщині та Пінщині переважало не лише українське сільське населення, але й більшість шляхти становили саме українці (Гаврилюк, 2002).

Підсумовуючи все вищесказане, можемо констатувати, що не лише протягом існування українських державних утворень Великого князівства Київського (Київської Русі) та Королівства Русі, але й після входження українських земель до складу Великого князівства Литовського і Руського (Давньоукраїнського) Берестейщина була складовою частиною етнічних українських теренів, а Берестейське удільне князівство входило до складу українських князівств Володимирського, пізніше Волинського. Лише із середини XV століття, після поразки Великого князя Руського Свидригайла, Берестейщину відколюють від інших українських земель і з часом остаточно приєднують до Великого князівства Литовського у складі Речі Посполитої.

Висновки. Вивчивши наявні історичні та наукові джерела, можемо запропонувати уточнений перелік королів і князів, що володіли удільним Берестейським князівством та Берестейщиною за часів Великого князівства Київського, Королівства Русі, а також Великого князівства Литовського і Руського (Давноукраїнського):

Династія Ізяславичів

Ярополк Ізяславич (1078–1086), Турівський і Володимирський князь, титулярний король Русі; **Ростислав Мстиславич** (до 1087–1093), удільний Берестейський князь, син Мстислава Ізяславича; Святополк II Ізяславич – Турівський князь (1088–1093), Великий князь Київський (1093–1113); **Мстислав Святополкович** (1093–1097), удільний Берестейський князь; **Ярослав Ярополкович** (1099–1102), удільний Берестейський князь, до цього з 1079 р. – Луцький князь; **Вячеслав Ярополкович** (1102–1104), удільний Берестейський князь.

* Гліб Всеславич, Мінський князь (1101–1119), прагнув об'єднати під своєю владою навколишні землі, у тому числі Турівщину й Берестейщину. Був одружений на Анастасії Ярополківні, дочці короля Русі, князя Турівського і Володимирського Ярополка Ізяславича.

Династія Мономаховичів

Святополк Мстиславович (1140), удільний Берестейський князь, Луцький (1150–1151) і Володимирський князь (1149, 1151–1154), син Мстислава I Великого.

Династія Ольговичів

Ігор Ольгович (1142–1146), Берестейсько-Дорогичинський князь, Великий князь Київський (1146).

* Володимир Давидович та Ізяслав Давидович – отримали уділи Берестя, Дорогичин, Вщиж, Орміну.

Династія Мономаховичів

Володимир Андрійович (1154–1156), удільний Берестейський князь, син князя Володимирського (1119–1135) Андрія Доброго, онук Володимира Мономаха.

** Ярополк Ізяславич – князь Буський і Шумський (1157–1168), син Ізяслава II Мстиславича.

Близько 1157 року Берестейський уділ остаточно переходить від Турівського князівства, у якому закріпилися представники роду Ізяславичів, до Володимирського князівства, де правила Волинська гілка Мономаховичів – Мстиславичі.

* Мстислав II Ізяславич (1156–1170), Володимирський (Волинський) князь, Великий князь Київський (1167–1170), син Ізяслава II, онук Мстислава I, батько Володаря Русі Романа Великого, засновника династії Романовичів.

Володимир Мстиславич (1170), удільний Берестейський князь, син Мстислава II.

Святослав Мстиславич (1170–1180), удільний Берестейський князь, син Мстислава II.

Василько Ярополкович (?–1182), удільний Берестейський князь, також князь Шумський (1168–1180) і Дорогичинський (1180–1182), син Ярополка II, онук Володимира Мономаха.

Династія Ізяславичів Полоцьких

* Володимир Володаркович (1177–1182) претендував на Берестя, князь Полоцький, син Володаря Глібовича, онук Анастасії Ярополківни, доньки короля Русі, Турівського і Волинського князя Ярополка Ізяславича.

* Святополк Юрійович – князь Турівський (1170–1190), син князя Турівського і Пінського Юрія Ярославича, онук князя Володимирського Ярослава Святополковича, правнук Великого князя Святополка II Ізяславича.

Династія Романовичів

Близько 1188 року починається процес консолідації Волинських, Галицьких, Київських та інших українських земель під проводом князя Романа Мстиславича, що фіналізувався 1201 року, коли Роман Мстиславич став Великим князем Київським.

Роман Мстиславич – Володимирський (Волинський) князь (1170–1205), Галицький князь (1187–1188, 1199–1205), Великий князь Київський (1201, 1204), титулувався Володарем і Самодержцем Русі.

Данило Романович – Галицький князь (1205–1206, ..., 1230–1264), Волинський князь (1205–1208, 1215–1238), Великий князь Київський (1239–1241), король Русі (1253–1264).

1210 року Берестя захопили Конрад Мазовецький і Лешек Краківський, але вже 1213 року війська Данила Романовича виганяють поляків із Берестя.

Василько Романович (1208–1210, 1219–1228), князь Берестейський, Луцький князь (1229–1238), Волинський князь (1238–1269), співправитель Королівства Русі.

1210 року Берестя захопили Конрад Мазовецький і Лешек Краківський, але вже 1213 року війська Данила Романовича виганяють поляків із Берестя.

Династія Ізяславичів

Володимир (Святополкович або Володимирович) – близько 1227–1229 років князі Данило й Василько, йдучи в похід, залишили в Бересті Пінського князя Володимира.

Близько 1265 року згадується литовський князь

* Едивіл (Ердзівіл), що володів Берестейським та іншими сусідніми уділами та

* Куковой, литовський князь, що допомагав Шварнові Даниловичу супроти Луцького князя Мстислава Даниловича під час боротьби за Берестя, Мельник, Городно та Новогрудок.

Шварн Данилович – Великий князь Литовський (1267–1269), що вів боротьбу з Мстиславом Даниловичем за Берестя, Мельник, Городно та Новогрудок.

Володимир Василькович (1269–1288), князь Волинський, якому належав й Берестейський уділ.

Мстислав Данилович (1289 – після 1292), князь Берестейський, князь Луцький і Володимирський (Волинський).

Лев Данилович (1292–1301), Володимирський (Волинський) князь, король Русі (1269–1301), Великий князь Київський (1271–1301); **Юрій I Львович** (1301–1308), король Русі, Галицький і Володимирський князь; **Андрій II Юрійович** (1308–1323), співправитель Королівства Русі, князь Галицький і Володимирський; **Лев II Юрійович** (1308–1323), співправитель Королівства Русі, князь Луцький; **Володимир Львович** (1323–1325), (можливий) правитель Королівства Русі, син співправителя Королівства Русі Лева II; **Юрій II Болеслав** (1325–1340), правитель Королівства Русі, син Марії Юріївни, доньки короля Русі Юрія Львовича.

** Януш Мазовецький (1382–1390), князь Підляський, претендував на Берестя, Дорогочин, Мельник та інші сусідні землі. Рідний племінник короля Русі Юрія II Болеслава, онук Марії Юріївни (доньки короля Русі Юрія Львовича).

Після занепаду української королівської династії (по чоловічій гілці) Романовичів починається окупація етнічних українських земель Королівства Русі сусідніми польськими, угорськими та литовськими військами. На Берестейщині та Волині закріплюється влада представників династії Гедиминовичів.

Дмитро Любарт (1340–1383), претендент на трон Королівства Русі, Великий князь Волинський, князь Галицький, чоловік Агрипини-Буші (доньки Лева II Юрійовича), син Великого князя Литовського Гедимина.

Кейстук Гедиминович (бл. 1352–1382), князь Берестейський, князь Троцький, Гродненський, Великий князь Литовський (1381–1382).

Федір Любартович (1383–1385), князь Берестейський, Великий князь Волинський (1383–1390).

Вітовт Кейстувович (1385–1389, 1392–1430), князь Берестейський, Великий князь Литовський і Руський (1398–1430).

* Свидригайло Ольгердович – Великий князь Литовський (1430–1435), Великий князь Руський (1430–1445) і Великий князь Волинський (1440–1452).

Інші пов'язані династії

** Болеслав IV Мазовецький (1440–1444) – князь Підляський, претендував на Берестейщину, онук Януша Мазовецького.

** Василь Ярославич (1446–1456) отримав землі на Берестейщині, поки перебував у Великому князівстві Литовському і Руському; син князя Ярослава Володимировича, онук Серпуховсько-Боровського й Углицького князя Володимира Андрійовича та княгині Олени, дочки Великого князя Литовського Ольгерда Гедиміновича.

Удільних князів Берестейських більше не було з 1456 р.

Джерела та література

- Баран, О.** (2010). Містобудівнича політика князя Володимира Васильковича у світлі Галицько-Волинського літопису. *Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: (пам'яті Омеяна Прицака)*. Київ: ВПЦ НАУКМА. С. 41–47.
- Берест, П.** (2023). Зміна династій князів Берестейських в контексті дослідження історії становлення Берестейського князівства. *UNIVERSUM*. № 2. С. 236–251.
- Войтович, Л.** (2011). *Галицько-волинські етюди*. Біла Церква : Вид. О. Пшонківський. 460 с.
- Войтович, Л.** (2006). *Княжа доба: портрети еліти*. Біла Церква : Вид. О. Пшонківський. 782 с.
- Гаврилюк, Ю.** (2002). Берестейщина – регіон у лабетах геополітики. *Пам'ятки України: історія і культура*. Київ. № 3-4. С. 61–82.
- Гаврилюк, Ю.** (1990). Історія Пудляша (Берестейські Землі) в X–XIV століттях. Гайнувка. 8 с.
- Дзярнович, О.** (2009). Берестейський повіт до та після реформи 1565–1566 рр.: до історії адміністративно-територіальних одиниць у Великому князівстві Литовському. *Ukraina Lithuanica*. Київ. Т. 1. С. 43–53.
- Крип'якевич, І.** (1984). *Галицько-Волинське князівство*. Київ : Наукова думка. 176 с.
- Леонюк, В.** (1996). *Словник Берестейщини*. Львів : Видавнича фірма «Афіша». Т. 1. 360 с.
- Похилевич, Л.** (1864). *Сказанія о населенных местностях Киевской губернии*. Київ : Типографія Києво-Печерської Лаври. 763 с.
- Rachuba, A. (red.).** (2020). *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: Spisy. Tom VIII. Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek*. Oprac. H. Lulewicz, T. Jaszczolt, A. Radaman, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Macuk, A. Danilczyk, A. Haratym. Warszawa : IH PAN, 2020. 405 p.

References

- Baran, O.** (2010). Mistobudivnycha polityka kniazia Volodymyra Vasylykoviycha u svitli Halytsko-Volynskoho litopysu [The prince Volodymyr Vasylykovich town-planning policy in the Halytsko-Volynski chronicle]. *Aktualni pyttannia skhodoznavstva, slavistyky, ukrainistyky*. Kyiv: VPC NaUKMA. Pp. 41–47 [in Ukrainian].
- Berest, P.** (2023). Zmina dynastii kniaziv Beresteiskykh v konteksti doslidzhennia istorii stanovlennia Beresteiskoho kniazivstva [The change of dynasties of the Princes of Brest in the context of the study of the history of partial principality of Brest]. *UNIVERSUM*. № 2. Pp. 236–251 [in Ukrainian].
- Voitovych, L.** (2011). Halytsko-volynski etyudy [Galician-Volyn etudes]. Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskiyi. 460 p. [in Ukrainian].
- Voitovych, L.** (2006) Kniazha doba: portrety elity [The princely era: portraits of the elite]. Bila Tserkva : Vyd. O. Pshonkivskiyi. 782 p. [in Ukrainian].
- Havryliuk, Yu.** (2002). Beresteishchyna – rehion u labetakh heopolityky [Beresteishchyna – a region in the clutches of geopolitics]. *Pamiatky Ukrainy: istoriia i kultura*. Kyiv. № 3–4. Pp. 61–82 [in Ukrainian].
- Havryliuk, Yu.** (1990). Istoriia Pudliasha (Beresteiski Zemli) v X–XIV stolittiakh [The History of Pudlyash (Brest Lands) in the X–XIV centuries]. Hajnówka. 8 p. [in Ukrainian].
- Dziarnovych, O.** (2009). Beresteiskiyi povit do ta pislia reformy 1565–1566 rr.: do istorii adm.-ter. VKL [Brest district before and after the reform of 1565–1566: to the history of administrative-territorial units in the Grand Duchy of Lithuania]. *Ukraina Lithuanica*. Kyiv. №. 1. Pp. 43–53 [in Ukrainian].
- Kryp'iakevych, I.** (1984). Halytsko-Volynske kniazivstvo [Galicia-Volyn principality]. Kyiv: Nauk. dumka, 1984. 176 p. [in Ukrainian].

- Leonyuk, V.** (1996). *Slovník Beresteishchyny* [Dictionary of Beresteyschina]. Lviv: Vydavnycha firma "Afisha". T. 1. 360 p. [in Ukrainian].
- Pokhylevych, L.** (1864). *Skazaniia o naselennykh mestnostiakh Kievskoi huberniy* [Tales of the inhabited localities of the Kyiv province]. Kyiv: Typohrafiia Kyievo-Pecherskoi Lavry. 763 p. [in Ukrainian].
- Rachuba, A. (red.).** (2020). *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego* [Officials of the Grand Duchy of Lithuania]: *Spisy. Tom VIII. Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek.* Oprac. H. Lulewicz, T. Jaszczółt, A. Radaman, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Macuk, A. Danilczyk, A. Haratym. Warszawa: IH PAN, 2020. 405 p. [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 20.02.2024 р.*